

Маркова С.В.,*к.е.н., доцент,**доцент кафедри бізнес-адміністрування і менеджменту ЗЕД,
Запорізький національний університет***Шевченко О.М.,***магістр,**Запорізький національний університет***Олійник О.М.,***к.філос.н., доцент,**доцент кафедри бізнес-адміністрування і менеджменту ЗЕД,
Запорізький національний університет*

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ АГРОБІЗНЕСУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. У статті на основі дослідження структури ВВП України визначено перспективні для розвитку експортного потенціалу сектори її економіки, а саме агробізнес. Виокремлено основні стримуючі фактори, а також запропоновано механізм формування експортного потенціалу підприємств агробізнесу, що передбачає реалізацію відповідної системи заходів.

Ключові слова: експорт, потенціал, експортний потенціал, агробізнес, стандарт якості, стандартизація, сертифікація.

Постановка проблеми. Ефективна взаємодія вітчизняного сектору зі світовою економікою можлива лише за умови створення в країні експортного потенціалу різних сфер господарювання, характеристики яких мають визначатися в контексті основних тенденцій розвитку бізнес-середовища, його стратегічних переваг та національних інтересів. Саме експорт може виступити каталізатором для глобального майбутнього оздоровлення економіки України та переходу до фази активних структурних перетворень в напрямі побудови соціально орієнтованої держави. За цих умов стимулювання розвитку експортного виробництва стає завданням державної політики. Практика розвитку бізнесу свідчить, що без ефективної системи управління неможливо забезпечити успіх країни та її підприємств у конкурентній боротьбі за позиції на міжнародних ринках. Окрім того, на сучасному етапі трансформації зовнішньоторговельної політики України перспективним вектором обрано напрям інтеграції з Європейським Союзом (ЄС). Таким

чином, особливої актуальності набуває визначення передумов розвитку експортного потенціалу підприємств України в контексті сучасної євроінтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий інтерес до проблем розвитку експортного потенціалу існує давно і цікавить значне коло науковців, а саме: В. Андріанова, С. Глазьєва, В. Галанець [1], С. Дорогунцова, М. Дудченко [2], Є. Кочетова, М. Кравця, М. Швецової [3] та багатьох інших.

Експортний потенціал підприємства, на думку М. Швецової, – це та частина економічного потенціалу підприємства, яка в разі ефективного використання його ресурсів здатна відтворювати конкурентні переваги підприємства на зовнішньому ринку та забезпечувати отримання прибутку [3, с. 8–9]. М. Дудченко пропонує розглядати «експортний потенціал підприємства» з двох методологічних позицій. Відповідно до першої з них, експортний потенціал розглядається з точки зору реалізації мети експортної діяльності підприємства, яка полягає в задоволенні потреб зовнішнього ринку. Відповідно до другої позиції, експортний потенціал являє собою мету управління розвитком експортної діяльності підприємства, яка полягає в оптимізації фазового стану системи та забезпеченні усталеного функціонування підприємства як суб'єкта міжнародної економічної діяльності. Ця методологічна конструкція створює підґрунтя для визначення експортного потенціалу у площині взаємодії компонентів ланцюга «підприємство – зовнішній ринок» [2, с. 127].

Отже, загалом експортний потенціал підприємства – це здатність / готовність / спроможність підприємства здійснювати зовнішньоекономічну діяльність, зокрема експортну діяльність, яка полягає у виході на цільові зовнішні ринки збуту.

Експортний потенціал є основою для розробки стратегії виходу компанії на міжнародний ринок. Науковці пропонують виокремлювати дві групи факторів залежно від ступеня контролю над ними [4, с. 31]: ендегенні – пов'язані з діяльністю підприємства; екзогенні – включають характеристики політичного, географічного, природо-кліматичного середовища внутрішнього та експортного ринку (рис. 1).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Таким чином, наявні дослідження свідчать про системність вивчення поняття «експортний потенціал», однак сучасний стан еко-

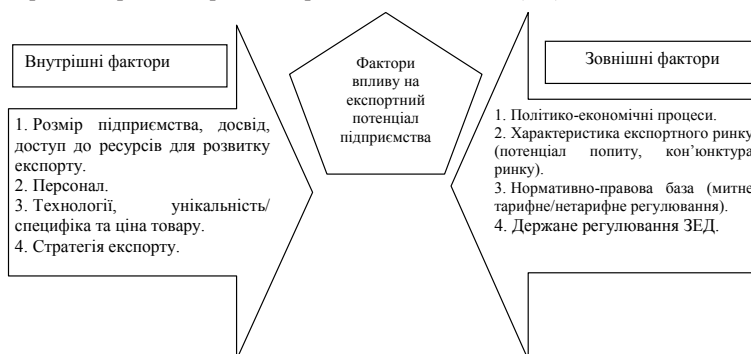

Рис. 1. Фактори впливу на експортний потенціал підприємства

Джерело: власна розробка авторів

номіки України доводить, що ця проблема залишається не вирішеною і потребує розгляду з формуванням детального плану та рекомендацій стратегічного характеру задля визначення можливостей розвитку експортного потенціалу вітчизняних підприємств різних галузей господарювання в умовах євроінтеграційного напрямку розвитку країни.

Мета статті полягає у визначенні (з урахуванням сучасних реалій економіки України та євроінтеграційного вектору її зовнішньоторговельної політики) рекомендацій щодо формування механізму розвитку експортного потенціалу підприємств вітчизняного агробізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на сучасний стан та наявні ресурси, ефективне формування соціально орієнтованої країни та її бізнесу можливе лише за умов визначення пріоритетних сфер діяльності, які слугуватимуть точками майбутнього економічного зростання. Так, аналіз ВВП України за останні роки свідчить, що розвиток агробізнесу робить стабільний вклад у загальну структуру ВВП країни (табл. 1).

Таблиця 1

ВВП України та його галузева структура

Вид економічної діяльності	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Валовий внутрішній продукт, млн. грн.	1404669	1465198	1586915	1979458
%	100	100	100	100
Сільське, лісове та рибне господарство, млн. грн.	109785	128738	161145	236003
у % до підсумку	7,82	8,79	10,15	11,92
Добувна промисловість, млн. грн.	81 660	81 259	79 120	94 824
у % до підсумку	5,81	5,55	4,99	4,79
Переробна промисловість, млн. грн.	173 912	165 055	194 050	239 066
у % до підсумку	12,38	11,27	12,23	12,08
Будівництво, млн. грн.	39 049	36 902	36 876	44 671
у % до підсумку	2,78	2,52	2,32	2,26
Оптова та роздрібна торгівля, млн. грн.	200 763	212 090	233 702	288 096
у % до підсумку	14,29	14,48	14,73	14,55
Фінансова та страхова діяльність, млн. грн.	61 055	66 232	70 601	61 334
у % до підсумку	4,35	4,52	4,45	3,10

Джерело: розробка авторів на основі [5]

Аналіз даних табл. 1 свідчить, що агробізнес може бути визначеним як потенційна точка зростання. Саме ця сфера економіки, незважаючи нанаявні досить несприятливі економіко-політичні умови, демонструє позитивні зрушення (зростання на майже 75 млн. грн. у 2015 р. порівняно з 2014 р.).

На рис. 2 наведено динаміку структури посівних площ основних сільськогосподарських культур в Україні за 2005–2015 рр. Його аналіз свідчить про те, що посівні площі всіх основних культур (зернових, картоплі, кормових, а також соняшнику) зазнали скорочення. Серед факторів, які обумовили цю тенденцію, треба виділити втрату значної кількості посівних площ на територіях Луганської та Дніпропетровської областей, а також на території Криму.

Рис. 2. Посівні площі основних сільськогосподарських культур, тис. га

Джерело: розробка авторів на основі [5]

Скорочення посівних площ вплинуло на зміни у виробництві валової продукції сільського господарства в 2015 р. (табл. 2).

Регіональна структура валової сільськогосподарської продукції виявила, що в галузях рослинництва та тваринництва відбулося скорочення. Проте можна виділити коло регіонів-лідерів. Так, за результатами виробництва у рослинництві це: Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Полтавська та Херсонська області; за виробництва продукції тваринництва: Вінницька, Житомирська, Кіровоградська, Одеська та Тернопільська області. Аутсайдерами передбачувано виявилися Луганська та Донецька області.

Таблиця 2

Валова продукція сільського господарства за регіонами в 2015 р.

	Валова продукція млн. грн	У тому числі			
		рослинництва		тваринництва	
	млн. грн	у % до 2014 р.	млн. грн	у % до 2014 р.	
Вінницька	18221,4	11435,7	82,6	6785,7	113,1
Волинська	6434,4	3657,6	96,1	2776,8	94,5
Дніпропетровська	15141,4	10673,9	110,4	4467,5	97,6
Донецька	6938,1	4469,8	60,8	2468,3	73,9
Житомирська	8063,2	5252,3	86,8	2810,9	100,8
Закарпатська	4095,9	2099,3	95,4	1996,6	94,7
Запорізька	10055,7	7932,1	113,4	2123,6	96
Івано-Франківська	5697,3	2709,4	93,8	2987,9	97,1
Київська	14154,2	8715,6	85,4	5438,6	96,2
Кіровоградська	11000,4	9056,8	97,2	1943,6	100,3
Луганська	4035,7	3158,1	84,3	877,6	60,9
Львівська	9024,9	5471,5	96,3	3553,4	98,3
Миколаївська	8951,2	7257,9	105,2	1693,3	90,5
Одеська	10642,1	8550	95,2	2092,1	100,8
Полтавська	16660,7	12902,2	110,2	3758,5	98,5
Рівненська	6408,7	4148,5	91,3	2260,2	95,6
Сумська	9847,5	7779,5	94,6	2068	98,6
Тернопільська	8145,8	5806,7	84,8	2339,1	100,7
Харківська	14679,5	11443,9	97,2	3235,6	97,3
Херсонська	10836,1	8520,2	110,2	2315,9	89,6
Хмельницька	11598,7	8131,5	84,2	3467,2	95,3

Джерело: розробка авторів на основі [5]

Найвищий виробничий потенціал формує експортні можливості регіонів та підприємств агробізнесу кожного з них. Експерти визначають, що початок 2016 р. позначився скороченням зовнішньоторговельної активності в більшості регіонів [6, с. 8]. Так, 21 регіон зменшив обсяги товарного експорту, а також усі регіони – імпорту, падіння якого пояснюється звуженням купівельної спроможності населення.

Експорт продукції вітчизняного агробізнесу за перший квартал 2016 р. становив майже 3,3 млрд. дол., що на 4,2% менше, ніж за аналогічний період 2015 р. (-146 млн. дол.). Найбільше скоротився експорт живих тварин та продукції тваринного походження – на 19,4%, або майже на 32,2 млн. дол. Експорт готових харчових продуктів, у тому числі напоїв та тютюну, знизився на 16,2% (96 млн. дол.) та становив 593,6 млн. дол. Експорт продукції рослинного походження зменшився на 118 млн. дол. (-6,4%), до 1,71 млрд. дол.

Серед основних причин зменшення обсягів експорту слід відзначити неспроможність повною мірою компенсувати обсяги ринку Російської Федерації (які були майже повністю втрачені) регіональними експортерами.

Неоднозначною є ситуація у сфері зовнішньої торгівлі з країнами ЄС: досягнута динаміка не відповідає задекларованим в Угоді про асоціацію можливостям розширення вітчизняного експорту до Європи. Серед основних причин такого відставання слід визначити проблему переходу підприємств вітчизняного агробізнесу на стандарти та санітарно-гігієнічні вимоги країн ЄС, а також впровадження системи аналізу ризиків, небезпечних факторів і контролю критичних точок (НАССР). Система НАССР (1993 р.) є єдиною системою управління безпечністю харчової продукції, яка довела свою ефективність і прийнята міжнародними організаціями. У 2001 р. бере початок розроблення стандарту, який розвинув роль НАССР у систе-

мах управління безпекою харчових продуктів і отримав надалі позначення ISO 22000, який запровадили як міжнародний у 2005 р. та відомий на сьогодні як стандарт ISO 22000:2005 «Системи управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги до будь-яких організацій харчового ланцюга».

Експортний потенціал агробізнесу України в контексті євроінтеграції може формуватися за впровадження сучасної системи управління якістю підприємства, яка відповідає вимогам ISO 9001, з урахуванням належних практик GMP, GHP, і керується в системі управління безпечністю харчової продукції відповідно до ISO 22000.

Серед основних діючих у країнах ЄС стандартів та схеми сертифікації виробників та переробників сільськогосподарської та харчової продукції слід відзначити: FSSC 22000; IFS Food Standard; BRC Global Standard; SQF CODE; GlobalRedMeat Standard (GRMS); GLOBAL GAP; Canada GAP Scheme; PrimusGFS Standard; IFS PACsecure тощо [8, с. 4].

У табл. 3 авторами дослідження узагальнено стандарти, їх зміст та виокремлено основних користувачів – виробників та переробників сільськогосподарської та харчової продукції. Ці стандарти необхідно впроваджувати у практику всіх сфер АПК задля успішного формування експортного потенціалу вітчизняних підприємств агробізнесу в умовах їх євроінтеграційного вектору розвитку.

На даний час у практику вітчизняних підприємств агробізнесу стандарти та системи сертифікації виробників та переробників сільськогосподарської та харчової продукції впроваджені недостатньо, що визначає обмеженість наявного експортного потенціалу.

Для формування експортного потенціалу підприємств агробізнесу та стимулювання його подальшого розвитку необхідно розробити комплексний механізм, який повинен перед-

Таблиця 3

Стандарти та схеми сертифікації виробників та переробників сільськогосподарської та харчової продукції

Назва	Зміст	Основні користувачі
Стандарт GMP +	стосуються тільки комбікормової галузі	підприємства, що займаються зберіганням, транспортуванням і безпосередньо виробництвом комбікормів, преміксів, кормових добавок
GMP + B1		усі види діяльності від виробництва комбікормів, окрім послуг перевезення
GMP + B2		виробництва добавок та кормових інгредієнтів
GMP + B3		продаж кормів та інгредієнтів, послуги зберігання і відвантаження, а також збір зернових, олійних і бобових культур
GMP + B 4		компанії, що займаються фрахтуванням, надають послуги з перевезення
стандарти GLOBALGAP	призначені винятково для необроблених сільськогосподарських продуктів	користувачами є тільки фермери
ISO 22000	система управління безпечністю харчових продуктів	
стандарт BRC – Харчові продукти	вимоги до якості та безпечністі продуктів	для виробників усіх груп харчових продуктів за винятком первинного виробництва, оптової торгівлі, імпортування, дистрибуції та зберігання
IFS	стандарт управління безпечністю та якістю харчових продуктів	призначений для виробників будь-яких харчових продуктів за винятком первинної продукції, наприклад вирощування фруктів і овочів
«Базовий рівень» IFS		уважається мінімальним комплексом вимог для харчової промисловості
«Вищий рівень» IFS		найбільш високий стандарт у харчовій промисловості

Джерело: узагальнено авторами з використанням [8]

бачати низку заходів як на регіональному, так і державному рівнях (табл. 4).

Запропонований механізм формування експортного потенціалу підприємств агробізнесу є комплексним та таким, що системно охоплює такі основні напрями: нормативно-правовий, інноваційний та науково-технологічний, фінансово-економічний, організаційний. Реалізація зазначених заходів, на думку авторів, дасть змогу активізувати діяльність підприємств вітчизняного агробізнесу у напрямі розвитку експортного потенціалу.

Висновки. Розвиток експортного потенціалу агробізнесу України визначається сукупністю економічних, політичних, соціальних, правових та міжнародних чинників, а також наявними природно-кліматичні умовами, географічним становищем та іншими факторами. Крім того, для розширення експортного потенціалу країни необхідною, на думку авторів, є розробка стратегічних планів у цьому напрямі. Реалізація цих планів можлива за рахунок упровадження запропонованого авторами механізму формування експортного потенціалу підприємств агробізнесу, який передбачає систему заходів у таких напрямках: нормативно-правовому, інноваційному та науково-технологічному, фінансово-економічному та організаційному.

Від того, наскільки оперативно й ефективно буде реалізовано запропоновану систему заходів та практичних дій, передбачених розробленим механізмом, залежить швидкість адаптації вітчизняних підприємств агробізнесу до нових умов господарювання, формування та розширення їх експортного потенціалу, а також зростання економіки України в цілому в умовах євроінтеграції.

Література:

1. Галанець В.В. Державне регулювання аграрного сектора економіки України: [монографія] / В.В. Галанець. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2013. – С. 45–65.
2. Піддубна Л.І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління: [монографія] / Л.І. Піддубна. – Х.: ІНЖЕК, 2007. – 368 с.
3. Швецова М.Б. Стимулювання експорту продукції машинобудівних підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 / М.Б. Швецова; Терноп. нац. техн. ун-т ім. І. Пулюя. – Т., 2010. – 21 с.
4. Фоменок Д. Формирование и оценка экспортного потенциала промышленных предприятий / Д. Фоменок, С. Дубков, С. Дадалко // Банковский вестник. – 2011. – № 10. – С. 29–35.
5. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Таблиця 4

Механізм формування експортного потенціалу підприємств агробізнесу

Напрями	Заходи
Нормативно-правовий	<ul style="list-style-type: none"> - формування системи гарантування ризиків підприємствам-партнерам у разі зміни національного законодавства; - налагодження партнерських відносин між владними структурами, політичними партіями, організаціями та іншими зацікавленими особами щодо створення умов для впровадження європейських стандартів у вітчизняну практику; - судова реформа задля забезпечення прозорості й ефективності її роботи з метою підвищення контролю над дотриманням законів та виконанням судових рішень; - розробка та затвердження «Програми розвитку агробізнесу», яка орієнтована на довгострокову перспективу та передбачатиме заходи щодо зростання інноваційної та інвестиційної активності, а також спрямовані на вирішення існуючих галузевих проблем
Інноваційний та науково-технологічний	<ul style="list-style-type: none"> - забезпечення модернізації існуючого рівня технічного та технологічного забезпечення агробізнесу та створення нового з урахуванням вимог стандартів ЄС; - формування кластерів, що повинні забезпечити взаємодію підприємств агробізнесу з провідними науково-технічними та іншими організаціями, спрямованими на розширення асортименту та підвищення його якості; - фінансування науково-дослідних робіт, спрямованих на створення нових технологій та конкурентоспроможного технологічного забезпечення агробізнесу відповідно до вимог, що пред'являються ринком; - розробка інвестиційної програми інноваційного та науково-технологічного напрямку галузі
Фінансово-економічний	<ul style="list-style-type: none"> - оптимізація податкової системи в напрямі зменшення рівня і кількості податків для підприємств агробізнесу України; - адаптація вітчизняної системи страхування з метою покращання умов страхування агробізнесу та процедури перестрахування з метою гарантування страхових виплат у разі настання страхових випадків; - створення спеціальних фондів для зменшення банківських ставок по кредитах, що надаються вітчизняним агровиробникам
Організаційний	<ul style="list-style-type: none"> - інтеграція вітчизняних агровиробників у світовий ринок за рахунок забезпечення впровадження стандартів та схем сертифікації виробників; - створення спеціального органу, що забезпечить імплементацію стандартів та схеми сертифікації агровиробників відповідно до вимог країн ЄС; - залучення відповідних структур державних та регіональних органів влади, а також інших зацікавлених осіб до створення сприятливих умов ведення бізнесу, координації співпраці між вітчизняними агровиробниками та потенційними іноземними партнерами у сфері експорту сільськогосподарської продукції; - активізація участі вітчизняних агровиробників у світових виставках, ярмарках та форумах із метою формування іміджу України як держави з потужною сільськогосподарською галуззю та просування продукції власного виробництва на міжнародний ринок; - створення консультативних відділів стосовно ефективного здійснення експортної діяльності підприємствами агробізнесу

Джерело: власна розробка авторів

6. Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ. – К.: НІСД, 2015. – 92 с.
7. Економічна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2016/04/7/588682/>.
8. Слива Ю.В. Вимоги європейських торгових мереж до національної сільськогосподарської та харчової продукції, що імпортується в ЄС / Ю.В. Слива [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://cci.dp.ua/tl_files/data/study/FER\(pdf\)/Vimogi%20jevropejskix%20.pdf](http://cci.dp.ua/tl_files/data/study/FER(pdf)/Vimogi%20jevropejskix%20.pdf).

Маркова С.В., Шевченко А.М., Олейник А.Н. Механізм формування експортного потенціала підприємств агробізнесу в умовах євроінтеграції

Анотація. В роботі на основі дослідження структури ВВП України определены перспективні для розвитку експортного потенціала сектора її економіки, а саме агробізнес. Виділені основні підтримуючі фактори, а також запропоновано механізм формування експортного потенціала підприємств

агробізнесу, передбачаючий реалізацію відповідної системи заходів.

Ключевые слова: експорт, потенціал, експортний потенціал, агробізнес, стандарт якості, стандартизація, сертифікація.

Markova S.V., Shevchenko O.M., Oliinyk O.M. Export potential formation mechanism of agricultural enterprises in conditions of European integration

Summary. The article outlines the perspectives for the development of export potential of economic sectors – agricultural industry – on the basis of research of the GDP structure of Ukraine. The main constraining forces are defined, the mechanism of building of the export potential of agricultural enterprises that envisages the performance of the whole system of actions is offered.

Keywords: export, potential, export potential, agribusiness, quality standard, standardization, certification.